

Bondsbonzen en bondsleden — enige recente vakbewegingsstudies

R. Kroes

T. Akkermans, H. Hollander, M. Heijmans (red.), **De Vakbeweging in Nederland: Documentatiemap**. De Horstink, Amersfoort, 1973.

J. A. Banks, **Trade Unionism**. Collier MacMillan, London, 1974.

E. Jacobs, **European Trade Unionism**. Croom Helm, London, 1973

I. Richter, **Political Purpose in Trade Unions**, Allen and Unwin, London, 1973

A. Teulings, F. Leijnse, **Nieuwe vormen van industriële actie - Arbeidersstrijd en vakbeweging in Nederland en Engeland**. Socialistische Uitgeverij, Nijmegen, 1974

Bovenstaande literatuur zou een aardige boekenlijst vormen voor een kandidaatstentamen vakbondssociologie. Speciaal het boek van Banks is geschreven met de uitdrukkelijke bedoeling in het terrein in te leiden en te tonen hoe een sociologisch gezichtspunt in het vakbewegingsverschijnsel enige systematisch omlijnde aspecten kan herkennen die zowel het verschijnsel als de literatuur erover kunnen ordenen. Het is een kort en door zijn systematiek wat schematisch boek; de rijkdom aan detail en tekening die de overige boeken bieden, kunnen er zeer wel toe dienen Banks' schetsen aan te vullen.

Banks kiest drie systematische gezichtspunten voor de sociologische studie van het vakbewegingsverschijnsel: de sociologie van 'industrial relations systems', de sociologie van sociale bewegingen, de sociologie van de democratische organisatie. In drie onderscheiden delen van het boek, gaat steeds een theoretisch hoofdstuk dat het ordenend gezichtspunt wat breder uiteenzet, vooraf aan een toepassing op de Engelse situatie, op haar beurt gevolgd door behandeling van een duidelijk afwijkend geval. Voor de studie van de vakbeweging als component in een 'industrial relations system' levert de communistische wereld met zijn varianten de afwijking; voor behandeling van de vakbeweging als 'sociale beweging' levert het Amerikaanse 'business unionism' het contrapunt; de vakbeweging als democratische organisatie van een belangengemeenschap vindt zijn van het Engelse afwijkende beeld in Brits ex-koloniaal Afrika. De werkwijze biedt voordelen; ze biedt ook de nadelen van die voordelen. Zeker voor lezers uit andere landen dan Engeland, die veeleer geneigd zijn de hun vertrouwde situatie als maat der dingen te nemen en Engeland als nogal eigenzinnig en afwijkend zien, is in Banks' opzet wel erg Engeland de spil der vergelijkingen. Juist doordat steeds Engeland de tegenhanger vormt van de behandelde afwijkingen, komt na lezing het Engelse voorbeeld wel duidelijker uit de verf, maar rijst de vraag hoe nu die afwijkingen naar één systematisch gezichtspunt er vanuit de overige 'uitzien'. Wel erg sterk doet bijvoorbeeld Banks het voorkomen alsof de specifieke plaats van de 'shop steward' in Engeland, met zijn machts-

toename als verbindingsman tussen werkplaats en vakbewegingshiërarchie, als ook als onderhandelaar en bemiddelaar in eerste lijn binnen de onderneming, de Engelse verschijningsvorm is van een onvermijdelijke tendens in industriële samenlevingen contact te hernemen met het basisniveau in omvangrijke structuren als de onderneming en de vakbondsorganisatie. Het specifiek eigene van de Britse situatie, zowel zijn eigen problemen als mogelijkheden, lijkt hierdoor wat verdoezeld.

Banks wil overigens dat eigene uitdrukkelijk niet overschatten. Hij onderschrijft noch het beeld van de eigenmachtigheid van de 'shop stewards', de problemen van de 'vakbeweging binnen de vakbeweging', noch de hoop van neo-marxistische auteurs als Coates, Topham en Hyman, die in de 'shop steward' de voorhoede zien in een ontwikkeling naar industriële democratie. Beide lezingen, aldus Banks, berusten op activiteiten van een minderheid van 'shop stewards'; doorgaans spelen ze als vertegenwoordigers van omlinje belangen en verlangens van hun onmiddellijke collega's zowel een conflictbeslechtende rol in het systeem van arbeidsverhoudingen als een loyale rol van geven en nemen binnen de democratische structuur van de vakbeweging. Banks omschrijft die structuur uitdrukkelijk als polyarchisch, als gekenmerkt door het verkeer van representatieve, actieve, georganiseerde minderheden. In dit verkeer van minderheden zal, in de meerderheid van de gevallen, een soepele afweging tot stand komen tussen de belangen, vertegenwoordigd door de verschillende minderheden.

Jacobs' boek is van geheel andere aard. Hij is economisch redacteur van de *Sunday Times* en levert in dit boek een voortreffelijk voorbeeld van het gedegen soort Britse journalistiek met zijn geheel eigen menging van gewicht en lichtvoetigheid. Door zijn, in vergelijking met de socioloog Banks, geringere gerichtheid op zorgvuldige analytische verscheidenheid, lijkt Jacobs meer onmiddellijke empirische verscheidenheid 'aan te kunnen'. Natuurlijk ontkomt ook hij niet aan het gebruik van ordenende categorieën, maar hij hoeft geen woorden te besteden aan de verantwoording en integratie van die categorieën. Zij zijn bij hem slechts middelen voor argumentatie en uiteenzetting in zijn schets van de verschillen en overeenkomsten tussen de Europese vakbewegingen. Hij bezit ook het vermogen zich zijn eigen verbazing en wanbegrip te herinneren bij eerste kennisneming van het niet-vertrouwde, andere – een vermogen dat sociologen graag met wat gêne onderdrukken. Het geeft zijn relaas iets van de frisheid van de eerste verkenning – in heel andere zin dan waarin sociologen wel eens van 'een eerste verkenning' spreken – en lijkt het boek heel bruikbaar te maken voor inleiding in de verscheidenheid van de Europese vakbeweging, verscheidenheid, geordend naar hoofdstuksonderwerpen als 'The style of European Trade Unionism' (met bijvoorbeeld een gelukkige, ordenende tweedeling als 'responsible' versus 'irresponsible styles of trade unionism' voor de kenschets van de verschillen in maatschappijbeeld, zelfvertrouwen, maatschappelijke verwevenheid en strategie tussen de vakbeweging in landen als Duitsland, Zweden en Nederland enerzijds en Italië en Frankrijk anderzijds), 'Ideology, Politics, and Religion' (met een heldere uiteenzetting van de verschillen in gronden van verdeeldheid en verscheidenheid in de vakbeweging in diverse landen), 'Structure and Penetration', 'The New Workers' Power' en 'Collective Bargaining under Pressure'. In dit laatste hoofdstuk treft, om een ander voorbeeld te noemen, een goede uiteenzetting van de tendens tot herziening van de rol van de vakbeweging tegenover de overheid, waarbij zij, in ruil voor matiging van looneisen, in enige vorm van een 'sociaal contract', de overheid een serie van sociaal-politieke eisen voorlegt en een waakhondrol kiest voor de naleving van die eisen. In Banks' woorden komt daarmee

haar traditionele roeping als sociale beweging weer meer naar voren in vergelijking met haar rol van meer onmiddellijke belangenbehartiging via 'collective bargaining'.

Op deze zelfde spanning tussen beide rollen gaat Richter in in zijn voortreffelijke studie over de politieke doelbewustheid van de vakvereniging in Engeland. Richter is het soort 'no-nonsense' Amerikaan, vertrouwd met theorie en praktijk van het Amerikaanse vakbondswezen, die de Engelse tegenhanger wil onderzoeken met de vooropgezette bedoeling zich geen knollen voor citroenen te laten verkopen. Zijn hele boek vormt de aangehouden poging achter het vertoon van politieke betrokkenheid en verwevenheid van de Engelse vakbeweging een nuchter *business unionism* te ontwaren, niet ongelijk het Amerikaanse, gericht op *collective bargaining* en in feite wars van overheidsinmenging in die sfeer. In zijn analyse wijkt het beeld van de Engelse vakbeweging als 'sociale beweging', gericht op maatschappelijke omvorming op grond van een welomlijnd program; de politieke verwevenheid met de Labour Party dient vooral de ondersteuning van een bondgenoot in de politieke sfeer die de vakbeweging haar vrije sfeer van handelen zal laten en garanderen. '... (A)s one looks back at the British unions' political action in the present century, it is clear that the movement resisted such political action on any sustained basis and resorted to it only when necessary either to ward off, or remedy, legal interference with the established bargaining system, or in reaction to a severe crisis situation' (p. 2). Zijn bewijsvoering stoelt vooral op een intensieve studie, voor de naoorlogse periode, van één vakbond, de *Amalgamated Engineering Union (AEU)*, sinds 1970 bekend als *Amalgamated Union of Engineering Workers (AUEW)*. Hij onderzocht de relatie tot de Labour Party, blijkend uit gegevens als het collectief lidmaatschap van de partij, de praktijk van het 'sponsoren' van vakbewegingsmensen als Labour-kandidaten, het beschikbaar stellen van geld en mankracht aan de partij; hij onderzocht ook de voornaamste politieke oogmerken van de vakbond, als beleden sinds de Tweede Wereldoorlog onder zowel Conservatieve als Labourregeringen. Hij vult deze analyse aan met kortere studies van de *Transport and General Workers Union (T&GWU)* en van de *Association of Supervisory Staffs, Executives and Technicians (ASSET)*. Omwille van vergelijking en contrast volgt ook nog een hoofdstuk over de Amerikaanse vakbeweging in deze periode. De werkwijze geeft al met al een voortreffelijk beeld van de complexe verscheidenheid van de Engelse vakbeweging; bronnenonderzoek en vele gesprekken leveren een rijkdom aan historische details. Het belangrijkste bezwaar zou kunnen zijn dat Richter zijn hypothese geen vaarwel weet te zeggen voor de meest recente periode in Engeland; ook dan onderkent hij in de opstelling van de vakbeweging tegenover pogingen van Wilsons tweede kabinet en van de regering-Heath het terrein van 'industrial relations' bij wet te regelen, nog steeds de voornaamste zorg van bescherming van vrij 'collective bargaining', een these die wel aanvechtbaar is. Tezeer immers heeft zich met de komst van 'linkse' vakbondsleders als Cousins, Jones, Jenkins, Scanlon, weer een profiel van 'sociale beweging' voorgedaan, gericht op thema's als 'industrial democracy' en vakbondsondersteuning van regeringsbeleid binnen het raam van een 'sociaal contract'.

Ook in Nederland is zo'n kentering onmiskenbaar. Anders dan in Engeland, waar de wijziging in vakbondsoptreden en de pogingen tot wettelijke regeling vooral gevoed leken door de autonome ontwikkelingen op het niveau van de 'shop stewards', zijn in Nederland veel duidelijker trekken van geleide ontwikkeling te bespeuren, of, zo men wil: van 'geleide democratisering'. Met name het 'bedrijvenwerk', op

gang gebracht in de jaren zestig, heeft het de vakbeweging mogelijk gemaakt betrekkelijk snel en ongeschonden het oppositioneel elan op te vangen dat zich vooral in 1970 tegen de vakbeweging zelf leek te richten. Een aantal van de ontwikkelingslijnen sinds 1970 komt duidelijk uit in het boek van Teulings en Leijnse; de duidelijkste is misschien wel die van interne democratisering van de vakbewegingsstructuur naar het thema van de externe democratisering van het bedrijfsleven, vergezeld door een veelheid van actievormen als staking, bedrijfsbezetting en gecoördineerde 'prikacties'. Teulings en Leijnse hebben zich zelf een ruim aantal bladzijden toegemeten voor een overzicht van deze ontwikkeling, maar daarvan lijkt een deel toch verspild. Het boek grijpt terug op vroegere teksten van de auteurs, die wel erg dicht op de actualiteit zaten; herschrijving en strakke integratie lijken niet hun grootste zorg. In de interpretatie van de gebeurtenissen, wel erg op de voet gevolgd, treft nogal wat herhaling. Ook de vergelijking met Engeland, in zijn te uitsluitende gerichtheid op de 'vormen van actie', en zijn verwaarlozing van de complexe context, is daardoor niet zo verhelderend als men had mogen verwachten.

In zekere zin belangrijker is dan ook eigenlijk een verzameling documentatie als geboden door Akkermans, Hollander en Heijmans. Hun 'documentatiemap' biedt een knipselarchief aan wie al te vaak de schaar van zijn vrouw niet kon vinden; het bevat een rijkdom aan feitelijk verslag en verscheidenheid van interpretatie die het ook als een bronnenboek voor werkgroepen zeer bruikbaar maakt.